

Військова лексика як складова ідіостилю Ахілла Татія

Інеса Чакал

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри румунської та класичної філології,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича;
(вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, Україна, 58012);
e-mail: inesa.chakal@gmail.com; https://orcid.org/0000-0001-9373-5986*

У статті зроблено спробу охарактеризувати військову лексику як невід'ємний складник ідіостилю Ахілла Татія, давньогрецького письменника II ст. н.е., автора одного з перших любовних романів, що дійшли до наших днів повністю, – «Левкіппа і Клітофонт».

Метою дослідження була класифікація, систематизація та аналіз особливостей лексики військової сфери, зафіксованої у тексті роману, що потребувало застосування аналітично-описового, структурного, кількісного методів. У структурі лексичної ідіоситими роману Ахілла Татія військова лексика займає особливе місце і охоплює 134 лексеми (706 слововживань).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі вперше здійснено системний аналіз лексики військової справи у творі «Левкіппа і Клітофонт»; військові лексеми-терміни класифіковано за лексико-семантичним критерієм на 10 тематичних груп, серед яких найбільшими виявилися «Військові дії, маневрування, тактика і стратегія», «Військова зброя та її використання», та «Збройний конфлікт»; диференційовано доміанти серед військової лексики (ό ληστής, ή ναύς, ό στρατηγός, τό ξίφος, ό πόλεμος, τό βέλος, ό σίδηρος, ό βουκόλος, ό στρατιώτης), які вважаємо ключовими словами; простежено стилістично-функціональну роль окремих лексичних одиниць, що належать до аналізованих тематичних груп.

Серед лексем різних тематичних груп виявлено безеквівалентну лексику (τό ζῶμα, ό λοχαγός, ό λόχος, ό όπλίτης, ό παρατάτης, ό πελταστής, ό στρατηγός, ό βουκόλος, ή φάλαγξ), що служить для вираження військових понять, відсутніх в іншій культурі чи мові, та ряди спільнокорених слів (найоб'ємніший - 12 лексичних одиниць), які мають різне лексичне значення й належать до різних частин мови (ό στρατηγός, ό στρατιώτης, στρατιωτικός, ό συστράτης, ή στρατεία, τό στρατεύμα, ή στρατιά, τό στρατόπεδον, ό στρατός, συστρατεύομαι, στρατοπεδεύομαι, στρατεύομαι). Назви військових понять, об'єктів, явищ входять у структуру багатьох художніх образів (епітетів, порівнянь, оксиморонів, гіпербол, метафор, перифраз).

Висновки. Мілітарні терміни і лексеми, талановито використані Ахіллом Татієм, сповна виконують свою дефінітивно-номінативну функцію та здійснюють вплив на образну систему твору, таким чином творять неповторний ідіостиль письменника.

Ключові слова: військова лексика, тематична група, безеквівалентна лексика, ідіостиль, давньогрецький роман, Ахілл Татій.

Постановка проблеми. Функціонування термінів певної галузі у творах художньої літератури зумовлюється тим завданням, яке ставить перед собою письменник, його інтелектуальним рівнем, набутим досвідом, естетичними вподобаннями, майстерністю тощо.

Військова термінологія реалізується за допомогою лексичних одиниць, що називають поняття та явища сфери військової справи. Вона виступає елементом ширшого поняття «військова лексика», оскільки не завжди слова, що стосуються військової сфери, можуть відповідати визначенню «термін». Тобто під «військовою лексикою» розуміємо систему лексичних засобів (слова та словосполучення), що позначають різноманітні специфічні військові поняття, і пов'язані з військовою сферою діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Військова термінологіка у художньому творі останнім часом неодноразово ставала предметом дослідження українських мовознавців. Зокрема, Н. Яценко описала її функціонування в історичних романах Ліни Костенко [10], О. Банзерук та Ю. Шакура – в історичній прозі П. Куліша [1], З. Дубинець – в романі Р. Іваничука «Мальви» [3], К. Панасюк – в романі Юрія Щербака «Зброя судного дня» [8].

Тематичне групування лексичних одиниць на позначення військової справи, засвідчених у творах українських письменників та у складі англійських фразеологічних одиниць, розробили у своїх розвідках О. Колган, Г. Артёмова, Н. Тодорова, М. Лапіна, І. Насмінчук [4; 9; 7]. Окремі семантичні групи військової лексики стали предметом наукових розвідок Н. Яценко [11], С. Гриценко [2] та І. Литовченко [6].

Військові реалії є невід'ємним атрибутом культури давньогрецького народу, який увійшов в історію як народ-завойовник. Тому тема війни неодноразово привертала увагу дослідників художніх творів, однак здебільшого з літературознавчої точки зору. Зокрема, вагомою в цьому плані є наукова розвідка вченого південно-африканського університету Квазулу-Наталь Дж. Хілтона, який охарактеризував значення війни та миру у творах Ксенофонта («Кіропедія»), Харитона («Херей та Калліроя»), Ахілла Татія («Левкіппа і Клітофонт»), Лонга («Дафніс і Хлоя»), Геліодора («Ефіопіка») та у фрагменті про Ніна [14]. Як відомо, за винятком «Кіропедії» та «Ефіопіки», ці романи були написані в розпал *pax Romana*¹, коли війни між націями в Римській імперії пішли на спад. Тим не менше, війна та битви є важливими елементами в цих романах, хоча вони відбуваються зазвичай у віддаленому минулому за часів Перської імперії та часто є фрагментами, взятими у істориків. Дж. Хілтон підсумовує, що «у Харитона, Ахілла Татія та Геліодора військові епізоди мають важливу наратологічну функцію» [14, с.57]. Війни в античних любовних романах (на відміну від історичних творів) у будь-якому випадку є лише блідим відображенням правди і включені, щоб представити несподівані повороти долі в розповіді та випробування на витривалість для закоханих.

Питання про особливості функціонування та використання лексики військової справи у давньогрецьких романах, на жаль, є недослідженим.

Тому **метою статті** є класифікація, систематизація та аналіз особливостей військової лексики, вжитої давньогрецьким письменником II ст. н.е. Ахіллом Татієм у романі «Левкіппа і Клітофонт». Мета зумовлює вирішення таких **завдань**: 1) виокремити тематичні групи лексичних одиниць, які стосуються військової справи, у тексті роману; 2) диференціювати доміанти серед військової лексики; 3) простежити стилістично-функціональну роль окремих лексичних одиниць, що належать до аналізованих тематичних груп у творі.

Об'єктом вивчення є текст давньогрецького роману II ст. н.е. Ахілла Татія «Левкіппа і Клітофонт» [12], а **предметом** обрано військову лексику, зафіксовану у романі. Військова терміносистема роману Ахілла Татія охоплює 134 лексеми (з них 82 іменники, 45 дієслів та 7 прикметників), враховуючи їхню функціонування у тексті – 706 слововживань.

Актуальність розвідки полягає у тому, що в ній зібрано й систематизовано малодосліджений

¹«Римський мир» (27 р. до н.е. – 180 р. н.е.) – довгий і відносно мирний період в історії Римської імперії та її колоній.

пласт лексики – давньогрецькі військові лексеми-терміни, вивчено їх системну організацію. У процесі дослідження були використані аналітично-описовий, структурний та метод кількісного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Загалом Ахілл Татій надає своїм читачам реалістичний погляд на війну через розповідь свого оповідача Клітофонта. Сюжет любовного роману «Левкіппа і Клітофонт» обрамлений початком і завершенням війни між Фракією і Візантією. Розповідь починається, коли візантійський полководець Сострат посилає Пантею, свою дружину, і Левкіппу, свою доньку, з Візантії до Тиру, щоб уникнути небезпеки війни, яка спалахнула між двома містами (1,3,6), і закінчується, коли Клітофонт повертає Левкіппу до Візантії після відновлення миру (8,18,1). Найважливіший військовий інцидент у романі, однак, стосується захоплення героя та героїні у Книзі 3 буколами (οὐ βουκόλοι), тобто розбійниками².

За основу для типології лексичних одиниць на позначення військової справи ми обрали лексико-семантичний критерій. Лексеми класифікуємо за *тематичними групами* (ТГ), оскільки, на відміну від лексико-семантичних груп, до складу ТГ можуть зараховуватися лексеми різних повнозначних частин мови, якщо вони відображають спільну сферу реальної дійсності [5, с.141]. Тематичні групи лексики визначаються насамперед тематикою та основною проблематикою художнього твору, специфікою жанру, а також соціальними, часовими та регіональними чинниками, що впливали на формування ідіостилю письменника.

Дослідивши мову давньогрецького любовного роману Ахілла Татія «Левкіппа і Клітофонт» і застосувавши метод компонентного аналізу, ми виявили іменники, прикметники та дієслова, які належать до 10 тематичних груп військової лексики:

1. «*Збройний конфлікт*» (21 лексема): *ἀνταγωνίζομαι* (битися, воювати), *ἡ μάχη* (боротьба, битва), *μάχιμος* (войовничий), *μάχομαι* (боротися), *ἡ ναυμαχία* (морська битва), *νήφω* (відвойовувати), *ἡ πεζομαχία* (сухопутний чи піший бій), *πολεμέω* (вести війну, воювати; йти війною, нападати), *ὁ πόλεμος* (битва, бій, війна) та ін. Наприклад: ἀμφότερα δὲ καινὰ καὶ παράλογα, ἐν ὕδατι *πεζομαχία*, καὶ ἐν τῇ γῆι *ναύαγια*. (4,14,8) – *водночас дивне і незвичайне [відбувалося]: сухопутна битва на воді та морська битва на землі; Ὡς δὲ εἶδον οἱ λῆσταί προσιοῦσαν ἤδη τὴν ναῦν εἰς *ναυμαχίαν*, ἰσῆσιν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος ὀπίσω τὸ χεῖρε δεδεμένην τὴν κόρην* (5,7,4) – *Коли розбійники побачили, що до них*

²Проблемі повстання буколів, їх походження, розбійницької діяльності у дельті Нілу присвячені праці таких зарубіжних вчених, як І.Резерфорд [15]; Р.Чоффі [13].

наближається корабель для морського бою, вони вивели на палубу дівчину зі зв'язаними за спиною руками; ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν προσώπων τις λαμβάνει τραύματα, ὡς ἐν πολέμῳ καὶ μάχῃ (8,2,3) – але хтось наносить рани на обличчя, немов під час війни чи бою.

2. «Військові дії, маневрування, тактика і стратегія» (34 лексеми): **ἡ ἄμυνα** (самозахист, самооборона), **ἀμύνω** (відбивати, давати відсіч), **ἀντιτάσσομαι** (чинити організований опір, давати бій), **ἡ βολή** (метання, кидок, удар), **ὁ κελευσμός** (наказ, бойовий клич, команда), **κυκλώω** (оточувати), **περιῦπτεῦω** (оточувати верхи), **τάσσω** (будувати, вибудовувати), **ἡ φυλακή** (охорона, варта, несення охорони), **φυλάττω** (охороняти, захищати) etc. Порівняймо у контекстах: πρὸς μὲν οὖν τοὺς πρώτους ἐπελθόντας καὶ μάλα ἐρρωμένως ἀντετάξαντο (3,20,5) – *отож першим нападаючим вони дуже мужньо дали бій*; κατὰ κέρας ἐκάτερον ἐκτείναντες τὴν φάλαγγα περιῦπτεον αὐτοὺς κύκλῳ (3,13,7) – *з кожного крила, простягаючись по фаланзі, вони [вершники] оточили їх [розбійників] верхи у кільце*; συμμιγῆς δὲ πάντων ἐγένετο βοή· ἐρρόχθει τὸ κῆμα, ἐπάφλαζε τὸ πνεῦμα, ὀλολυγμὸς γυναικῶν, ἀλαλαγμὸς ἀνδρῶν, **κελευσμός** ναυτῶν (3,2,8) – *все змішалось в один [загальний] крик: ревла хвиля, завивав штормовий вітер, стогін жінок, крик чоловіків, наказ моряків*.

3. «Військові підрозділи та роди військ» (15 лексем): **τὸ κέρας** (ріг, військ. крило, фланг), **ὁ λόχος** (лох, загін (різної чисельності), **ὄχυρός** (укріплений), **ἡ στρατεία** (військовий похід; рл. військова служба), **ὁ στρατός** (збройні сили), **ἡ τάξις** (бойові позиції, бойовий порядок), **ἡ φάλαγξ** (фаланга, бойовий порядок важкоозброєної піхоти), **ἡ φρουρά** (охорона, сторожа, гарнізон) та ін. Наприклад: μετὰ τὸν πόλεμον **τῆς στρατείας** ἀπήλλακτο (4,18,2) – *після закінчення його [Херея] було звільнено від військової служби*; κατέλιπον δὲ αὐτὴν ἔνθα ἦν ὁ τῶν ληστῶν **λόχος** λαυθάνων (7,11,7) – *[служниці] залишили її якраз біля загону, де були заховані розбійники*.

4. «Військове спорядження» (5 лексем) – **τὸ ζῶμα** (зона, бойовий захисний фартух зі шкіри або повсті), **ἡ कुνέη** (шолом шкіряний або металевий), **ὁ πῦλος** (шолом), **ἡ στολή** (озброєння, спорядження), **τὸ ὕφασμα** (тканина, збруя): **πῖλος** δὲ αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν καλύπτει (3,7,7) – *його шолом покриває голову*.

5. «Військова зброя та її використання» (24 лексеми): **ἡ ἀσπίς** (щит), **τὸ βέλος** (металевий снаряд (спис, дротик, стріла, кам'яна брила тощо), **τὸ δόρυ** (спис), **τὸ ξίφος** (меч), **ὄπλιζω** (озброювати, оснащувати), **τὸ ὄπλον** (знаряддя, зброя, озброєння), **τοξεύω** (стріляти із лука), **τὸ τόξον** (лук, стріла) etc. Порівняймо: οἱ μὲν ποδῆρεις ἔχοντες **τὰς ἀσπίδας**, οἱ δὲ πελτασταὶ (3,13,2) – *одні мали довгі щити, а інші були пельтасти* (тобто «озброєні легким щитом»),

«легкоозброєні піхотинці»); **ὄπλισται** δὲ Ἡρακλῆς **τόξῳ** καὶ **δόρατι** (3,8,1) – *Геракл озброєний луком та списом*.

6. «Назви осіб, пов'язані з військовою справою (загальні назви воїнів, назви військових чинів)» (19 лексем): **ὁ ἥρω**с (герой), **ὁ ἱππεύς** (кінний боець, що б'ється верхом або з бойової колісниці), **ὁ στρατηγός** (головнокомандувач, стратег), **ὁ στρατιώτης** (воїн, солдат), **ὁ τοξότης** (лучник, стрілець), **ὁ φρουρός** (вартовий, страж) та ін. Наприклад: Σώστρατος τοῦ πολέμου γάρ, ὡς ἔφην, **στρατηγός** ἦν (2,14,2) – *Сострат, як я сказав, був стратегом на війні*; ἐν τούτῳ δὲ καὶ **ἱππεῖς** πλείους προσέρρεον (3,13,7) – *в цей час в атаку кинулася більшість вершників*.

7. «Назви представників супротивної сторони, дії і поняття пов'язані з ними» (8 лексем): **ὁ βουκόλος** (букол, розбійник у Дельті Нілу), **ληστεύω** (бути пограбованим), **ὁ ληστής** (розбійник, пірат), **ὁ πολέμιος** (ворог, супротивник) etc. Як-от у контекстах: ἐκέλευσε γάρ εὐθὺς πάντας ἐν τοῖς ὅπλοις γενέσθαι ὡς ἐπὶ **τοὺς βουκόλους** (4,11,2) – *[Хармід] наказав усім озброїтись, щоб [їмти війською] на розбійників*; Ἦσαν δὲ τῶν πρᾶττομένων σκοποὶ πόρρωθεν, οὓς οἱ βουκόλοι προκαθίσαντες ἐκέλευον, εἰ διαβαίνοντας ἴδοιεν **τοὺς πολέμιους** (4,14,1) – *вдалині були поставлені розвідники, яким розбійники, розмістивши, наказали стежити за наближенням супротивника*.

8. «Полон і поранення, як наслідок військових дії» (5 лексем) – **ὁ αἰχμάλωτος** (полонений), **ἀλήστευτος** (не захоплений розбійниками), **ζωγρέω** (захоплювати в полон), **τὸ βλήμα**, **ἡ σφαγή** (рана, поранення): ἡμεῖς δὲ ὅσοι **τῶν αἰχμαλώτων** ἦμεν, ... ἄμα συνελθόντες διακόπτομέν τε αὐτῶν τὴν φάλαγγα καὶ ἐπὶ τοὺς ἐναντίους ἐκτρέχομεν (3,13,5) – *ми ж, як одні з полонених, ... разом прорвали їхню стрію і перебігли до супротивників*.

9. «Атрибути військової влади» (2 лексеми) – **τὸ λάφυρον** (здобич), **ἡ σάλπιγξ** (військ. труба, ріжок), як наприклад: ἀλαλαγμὸς ἀκούεται πολὺς καὶ **σάλπιγγος** ἤχος (3,13,1) – *почувся сильний шум і звук військової труби*.

10. «Військово-транспортна техніка» (1 лексема) – **ἡ ναῦς** (корабель, судно): ἐστρατεύετο δὲ μισθῶ κατὰ τῶν βουκόλων τὴν ἐν **ταῖς ναυσὶ** στρατεῖαν (4,18,2) – *[Хереї] служив найманцем на кораблях в поході проти розбійників*.

Така тематична класифікація свідчить про специфічну системну організацію лексики військової справи, характерну саме для ідіостилю Ахілла Татія.

Найпоширенішою, як бачимо, виявилася тематична група «Військові дії, маневрування, тактика і стратегія», до якої належать 34 лексеми (з них 24 дієслова і 10 іменників), а найменш поширеними є групи «Атрибути військової влади» (2 лексеми) та «Військово-транспортна техніка» (1 лексема).

Тематична група «Збройний конфлікт» включає 21 лексему, серед яких фіксуємо синонімічний ряд

з 8 іменників на позначення поняття «війна, битва, бій»: *ο κудоιμός, η μάχη, η ναυμαχία, τὸ πάλασμα, η πάλη, η πεζομαχία, ὁ πόλεμος, η συμβολή*, та з 10 дієслів із семантикою «воювати, боротися»: *ἀνταγωνίζομαι, διαπαλαίω, μάχομαι, νήφω, παλαίω, πολεμέω, σκιαμαχέω, στρατεύομαι, συμμαχέω, συναγωνίζομαι*.

Тематичні групи «Військова зброя та її використання», «Назви осіб, пов'язані з військовою справою (загальні назви воїнів, назви військових чинів)» та «Військове спорядження», до яких уналежнюємо відповідно 24, 19 та 5 лексем, відтворюють справжній історичний колорит Стародавньої войовничої Греції. Переважна їх більшість перейшла до архаїзмів.

В аналізованому творі серед військової лексики домінантами виступають *ὁ ληστής* (розбійник) – 69 слововживань, *η ναῦς* (корабель) – 62 слововживання, *ὁ στρατηγός* (стратег) – 33 слововживання, *τὸ ξίφος* (меч) – 25 слововживань, *ὁ πόλεμος* (війна) – 22 слововживання, *τὸ βέλος* (метальний снаряд) – 21 слововживання, *ὁ σίδηρος* (залізна зброя) – 18 слововживань, *ὁ βουκόλος* (букол, розбійник) – 13 слововживань та *ὁ στρατιώτης* (воїн, солдат) – 12 слововживань.

Серед лексем різних тематичних груп фіксуємо *безеквівалентну лексику* – слова, що служать для вираження військових понять, відсутніх в іншій культурі чи мові, слова, що відносяться до культурних елементів, специфічних для культури Греції і не характерних культурі інших народів: *τὸ ζῶμα* (зома – бойовий захисний фартух зі шкіри або повсті, з металевим набором; він одягався під броню і спускався до колін), *ὁ λοχαγός* (лохаг – командир лоха, капітан будь-якої армії), *ὁ λόχος* (лох – загін різної чисельності), *ὁ ὀπλίτης* (гопліт – важкоозброєний воїн, в озброєння якого входили *δόρυ* (спис), *ξίφος* (меч), *ἀσπίς* (довгий щит), *κράνος* (шолом), *θώραξ* (броня), *κνημίδες* (поножи)), *ὁ παραστάτης* (парастат – сусід за строем, тобто хоревт, що стоїть поряд з корифеєм), *ὁ πελταστής* (пельтаст – легкоозброєний піхотинець, що мав легкий щит), *ὁ στρατηγός* (стратег – головнокомандувач, полководець; командувач сухопутними силами; у воєнний час одні з них командували збройними силами, а інші продовжували виконувати свої обов'язки в Афінах), *ὁ βουκόλος* (букол – розбійник у Дельті Нілу), *η φάλαγξ* (фаланга – бойовий порядок важкоозброєної піхоти, піший лад, стрій).

З-поміж військової термінології, зафіксованої у тексті роману «Левкіппа і Клітофонт» фіксуємо спільнокореневі слова, які мають різне лексичне значення й належать до різних частин мови. Найоб'ємніші ряди складаються з: 12 лексичних одиниць –

ὁ στρατηγός (стратег), *ὁ στρατιώτης* (воїн), *στρατιωτικός* (військовий), *ὁ συστράτηγος* (помічник командувача), *η στρατεία* (військовий похід), *τὸ στράτευμα* (армія), *η στρατιά* (військо), *τὸ στρατόπεδον* (військовий табір), *ὁ στρατός* (збройні сили), *συστρατεύομαι* (супроводжувати особу у військовій експедиції), *στρατοπεδεύομαι* (розташовуватися табором), *στρατεύομαι* (робити військовий похід, йти війною); 10 лексичних одиниць – *ὁ σύμμαχος* (союзник), *η μάχηρα* (короткий меч або кинджал), *η συμμαχία* (союзне військо), *σκιαμαχέω* (боротися з тінню), *συμμαχέω* (спільно боротися), *η μάχη* (боротьба, битва), *μάχιμος* (войовничий), *μάχομαι* (боротися), *η ναυμαχία* (морська битва), *η πεζομαχία* (сухопутний чи піший бій); 7 лексичних одиниць – *ὁ λήσταρχος* (лідер розбійників), *η ληστεία* (піратство), *ληστεύω* (бути пограбованим), *τὸ ληστήριον* (згряя розбійників), *ὁ ληστής* (розбійник, пірат), *ληστρικός* (піратський), *ἀλήστειτος* (не захоплений розбійниками).

Як показало дослідження, назви військових понять, об'єктів, явищ входять у структуру багатьох художніх образів. Мілітарні терміни і номени фігурують у складі: 1) *epitētis*: *λησταὶ Αἰγύπτιοι* (3,10,2) – *египетські розбійники*; *ληστής Ἑλλήν* (3,10,2) – *еллінський розбійник*; *φάλαγξ στρατιωτική* (3,13,3) – *військовий загін*; *η μάχη στερρά* (3,13,5) – *нещадна битва*; 2) *порівнянь*: *ὁ πῖλος δὲ ὑπηνίττετο τὴν Ἄϊδος κυνέην* (3,7,7) – *шолом мимохідь нагадував шкіряний шолом Аїда*; *καὶ ἔστι μὲν ἡ Διαβολὴ μαχαίρας ὄξυτέρα...* (6,10,5) – *наклеп гостріший, ніж меч*; 3) *оксиморонів*: *τί δὲ δεῖλός εἰ στρατιώτης ἀνδρείου θεοῦ;* (2,5,1) – *невже ти є боязкий воїн відважного бога?*; 4) *гіпербол*: *ὄργανον γὰρ ὄλος εἰμι πολέμου* (2,22,3) – *[комар:] я весь є знярядом для війни*; *κατεῖχον δὲ τότε λησταὶ πᾶσαν τὴν ἐκεῖ χώραν* (3,5,5) – *тоді розбійники захопили там [на узбережжі Єгипту] всю місцевість*; 5) *метафор*: *τοῦτο μὲν γὰρ ἀφαίρησεσθέ μου τὸ ξίφος, τὸ δὲ τῆς ἐμῆς λύπης ξίφος ἔνδον καταπέπηγε καὶ τέμνει κατ' ὀλίγον* (3,17,4) – *ви можете відібрати в мене ось цей меч, але занадто глибоко встромився в мене меч моєї скорботи, він потроху мене знищить*; *λόγος ... καὶ ἔοικεν ἐπὶ σκοπῶ τὸξον βάλλειν καὶ ἐπιτυγχανεῖν καὶ ἐπὶ τὴν ψυχὴν πέμπειν τὰ βλήματα καὶ ποικίλα τοξεύματα* (2,29) – *слово..., немов стріла, пущена з лука, потрапляючи в ціль, встромляється в душу і завдає численні рани і поранення*; 6) *перифраз*: *κὰν Σειρήνων τις γένηται πιθανώτερος, ὁ ἀνδροφόνος οὐκ ἀκούει.* (3,10,3) – *навіть якщо заспівав хтось солодший за Сирен, ї тоді людинозубці б не почули* (йдеться про піратів); *παραστησαμένη δὲ τὸν υἱὸν τὸν τοξότην ἡ Ἀφροδίτη* (8,12,4) – *Афродіта закликала на допомогу свого сина-стріляча* (мова йде про Ерота).

Властивість військової лексики втрачати термінологічний характер у художньому мовленні розширює її лексичні можливості. Домінанта *ὁ πόλεμος* (війна) використана Ахіллом Татієм

у прямому (тобто, як ворожа агресія) і переносному значенні (у розумінні любовної, почуттєвої суперечки). Замість того, щоб зосереджуватись виключно та повністю на матеріально-технічному забезпеченні та стратегії військових боїв, спостерігаємо як письменник у романі ці два значення війни переплітає, метафорично забарвлюючи оповідь, наприклад у контексті: «ἐν πολέμῳ δὲ τίς ἐπιθυμίαν ἀναβάλλεται; στρατιώτης δὲ ἐν χερσίν ἔχων μάχην οἶδεν εἰ ζήσεται; τοσαῦτα τῶν θανάτων εἰσὶν ὁδοί. αἰτησαί μοι παρὰ τῆς Τύχης τὴν ἀσφάλειαν, καὶ μενῶ. ἐπὶ πόλεμον νῦν ἐξελεύσομαι βουκόλων· ἔνδον μου τῆς ψυχῆς ἄλλος πόλεμος κάθηται. στρατιώτης με πορθεῖ τόξον ἔχων, βέλος ἔχων. νενίκημαι, πεπλήρωμαι βελῶν· κάλεσον, ἄνθρωπε, ταχὺ τὸν ἰόμενον· ἐπέγει τοῦ τραῦμα. ἄψω πῦρ ἐπὶ τοὺς πολεμίους· ἄλλας δᾶδας ὁ Ἴερος ἀνήψε κατ' ἐμοῦ· τοῦτο πρῶτον, Μενέλαε, σβέσον τὸ πῦρ. καλὸν τὸ οἰώνισμα πρὸ πολέμου συμβολῆς ἐρωτικῆς συμπλοκῆς. Αφροδίτη με πρὸς Ἄρεα ἀποστείλατο» (4,7,3–5) – «Хто відкладає свої бажання на війні? Чи знає солдат, у якого бій на руках, чи залишиться він живим? До смерті так багато доріг. Нехай Доля гарантує мені безпеку, а я буду чекати. Я зараз збираюся йти на війну з буколами (розбійниками); але в моїй душі інша війна сидить. Воїн, озброєний луками та стрілами, знищує мене. Я переможений! Я повний стріл! Швидше викликай лікаря, чоловіче! Рана жене мене! Я буду нести вогонь на ворогів, але Ерот запалив в мені інший факел. Тому спериш, Менелай, погаси цей вогонь! Любовні обійми були б чудовою прикметою перед сутичкою на війні. Нехай Афродіта пошле мене проти Ареса».

Ахілл Татій намагається передати читачеві дещо цинічний погляд на почуття закоханого солдата перед від'їздом на війну. Його оповідач, Клітофонт, розповідає у вищезазначеному

уривку, як полководець Хармід, який закохався в Левкіппу під час його походу проти буколів, попросив єгиптянина Менелая у такий спосіб передати їй свої почуття. Загартований у боях полководець прагне спокусити військовополонену Левкіппу. Він використовує аргумент, що війна робить життя непевним (εἰ ζήσεται; – чи залишиться він живим?).

Топос про те, що кохання є різновидом війни, також спостерігаємо у промові Клітофонта, оповідача Ахілла Татія, який так описує свій напад на Левкіппу: ἐπιτηρήσας οὖν ὅτε τὸ πολὺ τῆς αὐγῆς ἐμαραίνετο, πρόσειμι θρασύτερος γενόμενος πρὸς αὐτὴν ἐκ τῆς πρώτης προσβολῆς, ὥσπερ στρατιώτης ἤδη νενικηκῶς καὶ τοῦ πολέμου καταπεφρονηκῶς· πολλὰ γὰρ ἦν τὰ τότε ὀπλίζοντά με θαρρεῖν οἶνος, ἔρωτος, ἐλπίδος, ἐρημίας (2,10,3) – *Тож я дочекався, поки світло сонця почне слабшати, а потім я вирушив до неї, ставши сміливішим у результаті моєї першої атаки, як солдат, який уже здобув перемогу і не має нічого, крім зневаги до війни: бо там було багато речей, які озброювали мою впевненість, – вино, кохання, надія, самотність.*

Висновки. Аналіз тексту роману Ахілла Татія «Левкіппа і Клітофонт» засвідчив досить широке застосування письменником військової лексики (134 номени фігурують 706 разів). Інтерес автора до військових подій і, як наслідок, його зацікавленість мілітарною лексикою класифіковано на 10 тематичних груп, які налічують різну кількість лексем і відрізняються частотою вживання. Давньогрецький письменник майстерно використовує військові термінолексеми, які фігурують у тексті в основній дефінітивно-номінативній функції, а також слугують окрасою і збагачують образну систему любовного роману. Перспективу дослідження вбачаємо у типологізації військових термінолексем у інших давньогрецьких романах I–III ст. та порівняльній характеристиці їх функціонування у різних авторів.

Список використаної літератури

1. Банзерук О.В., Шакура Ю.О. Військова лексика в історичній прозі П. Куліша. *Література та культура Полісся*: зб. наук. пр. : Спадщина П. Куліша і її роль у розвитку української мови, літератури та культури. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2010. Вип. 59. С. 15–20.
2. Гриценко С. П. Тенденції розвитку лексико-семантичної групи «Назви зброї, та її частин» (на матеріалі українських писемних пам'яток XVI–XVII ст.). *Зб. наук. праць Донецького ун-ту Studia Linguistica*. 2012. Вип. 6. С. 345–367.
3. Дубинець З. О. Військова лексика в романі Р. Іванчука «Мальви». *Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Каразіна*. Серія: Філологія. 2015. Вип. 73. С. 169–172.
4. Колган О. В., Артёмова Г. О. Тематична організація термінологічної лексики військової справи (на прикладі кіноповісті О. Довженка «Повість полум'яних літ»). *Термінологічний вісник*. 2017. Вип. 4. С. 253–259.
5. Лисиченко І. Лексико-семантична система української мови. Харків: Харківський нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди 2006. 150 с.
6. Литовченко І. Динамічні процеси у військовій лексиці української мови (назви зброї, амуніції, споруд): монографія. Кривий Ріг, 2016. 206 с.
7. Насмінчук І. А. Військова лексика як складова мовотворчості Марії Матіос. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. Том 34 (73). № 5. 2023. С.12–17.
8. Панасюк К. Військова термінологія в романі Юрія Щербака «Зброя судного дня». *Вісник нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2018. № 890. С. 66–69.
9. Тодорова Н.Ю., Лапіна М.О. Семантичні характеристики військової лексики у складі англійських фразеологічних одиниць. *Науковий вісник Міжнар. гуманітарного ун-ту*. Сер.: Філологія. 2022. № 54. С.111–114.

10. Яценко Н. О. Військова лексика в історичних романах Ліни Костенко. *Дивослово*. 2000. № 3. С. 30–32.
11. Яценко Н. О. Формування назв військового одягу в українській мові. Київ: ВД Дмитра Бурого, 2009. 180 с.
12. Achilles Tatius / With an English translation by S. Gaselee, M. A. Fellow and Librarian of Magdalene College. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press; London: William Heinemann LTD, 1984. 461 p.
13. Cioffi R. Chapter 3. The Lives of Others: The Boukoloi, the Nile Delta, and the Frontiers of Knowledge in Achilles Tatius. *Egypt, Ethiopia, and the Greek Novel: Between Representation and Resistance*. Oxford University Press, 2024. P.91–124. <https://doi.org/10.1093/oso/9780192870537.003.0004>
14. Hilton J. War and Peace in the Ancient Greek Novel. *Acta Classica*. XLVIII. 2005. P. 57–85.
15. Rutherford I. The genealogy of the Boukoloi: how Greek literature appropriated an Egyptian narrative motif. *The Journal of Hellenic Studies*. 2000. Vol. 120. P.106–121. <https://doi.org/10.1017/S0075426900019522>

Надійшла до редакції 15 вересня 2024 р.
Прийнята до друку 15 жовтня 2024 р.

References

1. Banzeruk, O.V., Shakura, Yu.O. Military vocabulary in P. Kulish's historical prose. *Literature and Culture of Polissya*. Vol. 59. Nizhyn: Mykola Gogol NSU, 2010. 15–20. [in Ukrainian].
2. Grytsenko, S. P. (2012). Trends in the development of the lexical-semantic group “Names of weapons and their parts” (based on the material of Ukrainian written monuments of the 16th-17th centuries)]. *Collection of scientific works of Donetsk University. Studia Linguistica*. Vol. 6. 345–367. [in Ukrainian].
3. Dubynets, Z.O. (2015). Military lexics in the novel „Malwy” by R. Ivanychuk. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series “Philology”*. Vol. 73. 169–172. [in Ukrainian].
4. Colhan, O.V., Artemova H.O. (2017). Thematic organization of military terminology (the film “The tale of ardent years” by O. Dovzenko). *Terminolohichniy visnyk*. Vol. 4. 253–259. [in Ukrainian].
5. Lysychenko, I. (2006). The lexical-semantic system of the Ukrainian language. Kharkiv: H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. 150 s. [in Ukrainian].
6. Lytovchenko, I. (2016). Dynamic processes in the military vocabulary of the Ukrainian language (names of weapons, ammunition, structures). *Kryvyi Rih*. 206 s. [in Ukrainian].
7. Nasminchuk, I. A. (2023). The military vocabulary as a component Maria Matios’s language creation. *Scientific notes of V. I. Vernadsky Taurida National University, Series: “Philology. Journalism”*. Tom 34 (73). № 5. 12–17. [in Ukrainian].
8. Panasiuk, K. (2018). Military terminology in the novel by Yuriy Shcherbak “Weapons of doomsday”. *Herald of L'viv Polytechnic National University. Series "Problems of Ukrainian Terminology"*. № 890. 66–69. [in Ukrainian].
9. Todorova, N.Yu., Lapina, M.O. (2022). Semantic characteristics of military vocabulary as part of English phraseological units. *International Humanitarian University Herald. Series: “Philology”*. № 54. 111–114. [in Ukrainian].
10. Yatsenko, N. O. (2000). Military vocabulary in Lina Kostenko's historical novels. *Dyvoslovo*. № 3. 30–32. [in Ukrainian].
11. Yatsenko, N. O. (2009). Formation of names of military clothing in the Ukrainian language. Kyiv: Dmytro Burago Publishing House. 180 s. [in Ukrainian].
12. Achilles Tatius / With an English translation by S. Gaselee, M. A. Fellow and Librarian of Magdalene College (1984). Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press; London : William Heinemann LTD, 461 p. [in English].
13. Cioffi, R. (2024). Chapter 3. The Lives of Others: The Boukoloi, the Nile Delta, and the Frontiers of Knowledge in Achilles Tatius. *Egypt, Ethiopia, and the Greek Novel: Between Representation and Resistance*. Oxford University Press. 91–124. [in English]. <https://doi.org/10.1093/oso/9780192870537.003.0004>
14. Hilton, J. (2005). War and Peace in the Ancient Greek Novel. *Acta Classica*. XLVIII. 57–85. [in English].
15. Rutherford, I. (2000). The genealogy of the Boukoloi: how Greek literature appropriated an Egyptian narrative motif. *The Journal of Hellenic Studies*. Vol. 120. 106–121. [in English]. <https://doi.org/10.1017/S0075426900019522>

Submitted September 15, 2024.
Accepted October 15, 2024.

Inesa Chakal, PhD in Philology, Senior Lecturer at the Department of Romanian and Classical Philology, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (2 Kotsjubynskogo street, Chernivtsi, 58012, Ukraine); e-mail: inesa.chakal@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-9373-5986>

The Military Vocabulary as a Component of Achilles Tatius's Idiostyle

The article attempts to characterize military vocabulary as an integral component of Achilles Tatius's idiostyle, of an ancient Greek writer of the 2nd century AD, the author of one of the first love novels that have survived to our days in full – "Leucippe and Clitophon".

The purpose of the research was the classification, systematization and analysis of features of the vocabulary of the military sphere detected in the text of the novel, which required the use of analytical-descriptive, structural, quantitative methods. In the structure of the lexical idiosystem of Achilles Tatius's novel the military vocabulary occupies a special place and includes 134 lexemes (706 word usages).

The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that, for the first time, a systematic analysis of the vocabulary of military affairs in the work "Leucippe and Clitophon" was carried out in the article; military lexemes-terms were classified according to the lexical-semantic criterion into 10 thematic groups, among which the largest were "Military actions, maneuvering, tactics and strategy", "Military weapons and their use", and "Armed conflict"; the dominant ones among the military vocabulary (ὁ ληστής, ἡ ναῦς, ὁ στρατηγός, τὸ ξίφος, ὁ πόλεμος, τὸ βέλος, ὁ σίδηρος, ὁ βουκόλος, ὁ στρατιώτης) are differentiated, which are considered as key words; the stylistic and functional role of individual lexical units belonging to the analyzed thematic groups is traced.

Among the lexemes of different thematic groups, non-equivalent vocabulary was found (τὸ ζῶμα, ὁ λοχαγός, ὁ λόχος, ὁ ὀλίτης, ὁ παραστάτης, ὁ πελταστής, ὁ στρατηγός, ὁ βουκόλος, ἡ φάλαγξ), which serves to express military concepts absent in another culture or language, and a series of co-rooted words (the largest – 12 lexical units), which have different lexical meanings and belong to different parts of speech (ὁ στρατηγός, ὁ στρατιώτης, στρατικός, ὁ συστράτηγος, ἡ στρατεία, τὸ στράτευμα, ἡ στρατιά, τὸ στρατεῖον, ὁ στρατος, συστρατεύομαι, στρατοπεδεύομαι, στρατεύομαι). The names of military concepts, objects, phenomena are included in the structure of many artistic figures (epithets, similes, oxymorons, hyperboles, metaphors, paraphrases).

Conclusions. Military terms and lexemes, skillfully used by Achilles Tatius, fully fulfill their definite-nominative function and influence the figurative system of the work, thus creating the unique writer's idiostyle.

Key words: military vocabulary, thematic group, non-equivalent vocabulary, idiostyle, ancient Greek novel, Achilles Tatius.
